

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 27

Заснований в 1996 році

Рівне – 2003

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 27. — Рівне: РДГУ, 2003. — 144 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, психології, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович — доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янциур Микола Сергійович — кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович — доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробйов Анатолій Миколайович — кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович — доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна — кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна — доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович — доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна — доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна — доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Малафійк Іван Васильович — кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович — доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович — кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович — доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович — кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович — доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна — кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович — доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович — доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тишук Віталій Іванович — кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №3 від 31.10.2003 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 8.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2003

біологічного та соціального факторів і, перш за все, виховання. Вчені вважають, що це досить спрощене наукове розуміння дитинства, а наша педагогіка “бездітна”. А наука, яка не пізнала дитинство не зможе розвиватися, суспільство ж не пізнає себе [5].

На сьогоднішній день і наукових знань про людське дитинство ще недостатньо, і у різних народів немає єдиної думки про суть цього поняття. Так, французи вважають, що дитинство пов’язане не з біологічним станом незрілості, а з певним соціальним станом і сукупністю доступних дітям форм та видів діяльності.

Серед американців панує думка про те, що уявлення про дитинство залежить від ставлення батьків до дітей, що ті психологічні зміни, які відбуваються в особистості, є наслідком взаємодії змінюючих одне одного поколінь батьків і дітей.

Японці проповідують культ дитини дошкільного віку, але не визнають самоцінності дитинства. Схиляючись перед синтоїзмом (стародавня релігія), вони проповідують культ вшанування пращурів, які начебто знайшли своє продовження в дітях, тобто, знову таки, дорослих дітей. Саме їх образами і освячується смисл специфічних проявів дитинства.

Українці дитинство ототожнюють зі щастям. Діти у них порівнюються з рожевими квітами, ясними зірочками у темну пору, зі світлом і сонцем. Народ послідовно відстоює думку, що без дітей немає життя і саме в них вкладає надії і сподівання не тільки однієї родини, але й всієї країни, держави [6].

При такому погляді на дитинство і стані розвитку його проблем панівною буде “педагогіка невтручання”, яка, до речі, сьогодні, як вважає В.Кудрявцев, є виявленням хорошого тону і вірності гуманістичній і демократичній орієнтації в педагогіці [3]. В ситуації “невтручання” навчання і виховання лише пристосовується до наявних природних можливостей дитини і соціально узаконених норм поведінки. А це призводить до блокування конструктивних потенцій і дитини, і педагога, і системи освіти в цілому.

Сучасні психологи і педагоги виступають за таку співпрацю дитини з дорослими, при якій вона активно долає б рамки як “даного”, так і “заданого”, що можливо тільки в епоху розвинутого дитинства, яке вимагає і розвиваючого навчання та виховання. Цей орієнтир людського розвитку заданий не якимись соціально-державними інститутами, що є виразниками тієї чи іншої ідеології, а самим ходом культурно-історичного процесу [3;4;5].

Отже, основним завданням сучасних науковців і практиків є конкретизація поняття “дитинство” й організація такої освіти, яка могла б зробити свій внесок в процес формування розвинутого дитинства, в процес “виращування” нової культури людського дитинства ХХІ століття, становлення взаємин світу дорослих і світу дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кон И.С. Социология личности. – М.: Политиздат, 1967. – 328 с.
2. Кон И.С. Проблемы детства в современной американской этнопсихологии // Сов. Этнография. – 1997. – № 5 – С. 32-40.
3. Кудрявцев В.Т. Смысл человеческого детства и психическое развитие ребенка. – М.: РАО, 1997. – 156 с.
4. Побірченко Н.С. Дитинство як предмет етнопедagogічних досліджень // Шлях освіти. – 2002. – № 2. – С. 45-51.
5. Поніманська Т.І. Дитинство як категорія гуманістичної педагогіки // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Випуск 19 – Рівне: РДГУ, 2002. – С. 7-10.
6. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1996. – 240 с.
7. Эльконин Д.Б. Психология игры. 2-е изд. – М.: Владос, 1999. – 360 с.
8. Этнография детства у народов Восточной и Юго-Восточной Азии. – М.: Наука, 1983. – 232с.

Одержано редакцією 17.06.2003.

УДК: 372.217+372.210

Н.В.МАЛІНОВСЬКА

ПРОБЛЕМИ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ С.Ф. РУСОВОЇ

Питання розвитку сенсорики у дітей дошкільного віку посідають помітне місце у педагогічній спадщині С.Ф.Русової. Розроблюючи власну концепцію дошкільного виховання, С.Ф.Русова творчо використовувала досвід світової педагогіки і психології, в тому числі й здобутки видатного італійського педагога, своєї сучасниці Марії Монтессорі.

У поданій науковій статті запропоновано аналіз поглядів С.Ф.Русової на розвиток та виховання сенсорики у дітей, що засвідчує їх актуальність для сучасної теорії і практики дошкільного виховання. Дослідження здійснено на матеріалі головних праць вченої та архівних документів.

Інтенсивний розвиток мови, швидке збагачення словника в дітей, за С.Русовою, відбувається в процесі безпосереднього сприйняття ними навколишньої дійсності під час спілкування, взаємодії з дорослими та дітьми, з соціальним та природним середовищем. Не випадково, що провідним засобом розвитку мовлення у

методичній системі С.Русової є довідки, необхідність якого вона обґрунтовувала єдністю сенсорного виховання (наявність безпосередніх знань про довідки) та лінгвістичного розвитку дитини. Щоб дитина заговорила, зазначала автор, їй потрібно дати матеріал для розмови, тобто у неї повинні бути певні знання про оточуючі предмети, явища природи тощо. З цього приводу автор зазначала, що потрібно спрямовувати, “напучувати дитину до різних джерел знання, щоб вона безпосередньо з них брала, черпала, що хоче, що її приваблює, складаючи потроху свій власний світогляд” [1,42]. Спочатку слід пропонувати конкретні знання, але поступово підводити їх до абстрактних понять, які позначати відповідними словами.

Софія Федорівна підкреслювала необхідність оволодіння дітьми знаннями про навколишнє (у своїх працях вона називала цей процес “річковим навчанням”, “річовою наукою”). Педагог застерігала від надто раннього або пізнього ознайомлення дітей з “річками”. У цьому випадку, з її погляду, матимемо мертве, штучне нав'язування знань, а заходи педагога, у свою чергу, будуть зайвими, непродуктивними.

Заслугою С.Русової є те, що вона, по суті, накреслила послідовну систему набуття дитиною знань, започаткувала “річову науку”, науку ознайомлення дітей з довідками, яка є фундаментом мовленнєвого розвитку дитини. Саме так у сучасних спеціальних закладах (педучилищах, коледжах, вузах) називається обов'язковий курс “Методика розвитку мовлення та ознайомлення дітей з явищами навколишнього життя”.

С.Русова описує змістовну сторону “річової науки”, її складники, тобто те, з чим обов'язково потрібно познайомити дитину і що стане підґрунтям для розвитку її мовлення. Річове навчання, за С.Русовою, має охоплювати сферу неживої і живої природи, предметний світ, тобто ті “річі, які оточують дитину, якими вона користується в своєму житті, які любі їй своєю безпосередньою рухливістю, жвавістю, як усе живе, – звірі, птахи, кузки, або ваблять її своєю таємничою красою, – вода, квітки, гай, вітер, повітря і тлі” [1,118].

Ознайомлення з предметами та явищами навколишнього світу, збагачення дітей знаннями, на думку С.Русової, слід здійснювати на основі розвитку органів чуття. Розвинуті органи чуття роблять дитину допитливою, спостережливою, активною в діяльності. Лише на основі відчуттів і сприймань можливе ознайомлення з предметом, формування уявлення про нього і закріплення його в слові. С.Русова зазначала, що “тільки здорові, добре розвинуті чуття дають правдиві відчуття, з яких складаються й правдиві приймання, а з них правдиві уяви” [1,34]. Органи чуття, за С.Русовою, дозволяють здійснювати сенсорне виховання, коригувати засвоєння дітьми знань, переконуватися в їх істинності. Сенсорне виховання вчить дитину не тільки дивитися та слухати абияк, а до всього додивлятися, прислухатися, усе затримувати в руці або “рукою до усього доткнутися” [1,67]. Це, за словами автора, є природним виявом інстинкту цікавості, який виправляє помилково набуті враження, “коли око помиляється, дотик його вивіряє”. Він знайомить нас з формою, поверхом, складом речей..., з далечинною, з почуттям тепла і холоду, болю і приємності. Людина тим і розумна, що має руки, які дотиком, рухами м'язів контролюють враження інших органів чуття” [1,67]. Все це надзвичайно важливо для засвоєння дитиною слів і, зокрема, їх. значення.

Отже, сенсорний і мовний розвиток дитини, з погляду вченого, повинні здійснюватися в найтіснішій єдності. Тільки зв'язок слова з чіткими, правильними уявленнями забезпечує повноцінний лінгвістичний і розумовий розвиток дітей. Софія Федорівна підкреслювала необхідність пізнання дитиною навколишньої дійсності шляхом використання різних видів діяльності, під час занять, коли до сприймання залучаються всі або більшість органів чуттів: зір, слух, дотик. Дитина в процесі діяльності, спостереження прагне не тільки подивитися на предмет, а й помацати його, понюхати, а то й скуштувати [5,49].

Софія Федорівна розробила цілу низку вправ для розвитку органів чуття, це так звані “вправи змислів” (за термінологією С.Русової), метою яких є “розвиток не тільки гостроти органу, а й сенсорної пам'яті, пам'яті всіх змислових вражень...” [2, 29], формування узагальнюючих понять. Сміслові вправи, за С.Русовою, передбачають два завдання. По-перше, зміцнити, розвинути самі органи шляхом різноманітної їх чинності, встановити чим, якими засобами зробити ці органи чутливішими й працездатнішими. По-друге, звернути увагу на інтелектуальний розвиток, зв'язаний з працею змислів, викликати свідоме ставлення до праці, до вправ, уміння найкраще орудувати різними органами, постійно давати вільний вияв дитячої творчості. Педагог визначила й умови, які необхідні для проведення таких вправ. Серед них: перша умова – це чистота: руки дітей повинні бути чисто вимиті для всяких вправ з дотиком. Предмети, що ними діти оперують, так само мають бути чистими; друга – ліва й права рука повинні робити однакові вправи.

“Вправи змислів”, за С.Русовою, являють собою своєрідну дослідно-експериментальну роботу дітей, яку вона називає подекуди в своїх працях “дитячим експериментом”. Задля одночасного проведення однакових експериментів педагог вимагала великої кількості однакового матеріалу, для розвитку дотику ці вправи проводяться з закритими очима. Задля цього кожна дитина повинна мати чистку хустку, щоб зав'язувати собі очі. Вона радила, по можливості, проводити такі вправи на повітрі в спокійній обстановці, щоб зосередити найбільшу увагу дітей. “Вправи змислів” слід розпочинати з найпростіших, звертаючи і зосереджуючи увагу дітей на одній якійсь вимозі. Кожна така вправа передбачає три моменти: дитина пізнає предмет очима й руками (зір і дотик); лише одними руками з зав'язаними очима; впізнає здалека лише очима.

Вправи для розвитку органу зору, за С.Русовою, слід починати із засвоєння дітьми кольорів. Наприклад, дітям роздають спочатку білі і чорні картки. Від дітей вимагають називати якомога більше білих і чорних речей; деякі з них повинні бути безпосередньо перед дітьми (крейда, вугілля, борошно, сіль, цукор,

сукно, шкіра). Вихователь звертається до дітей із запитаннями: “У кого чорне волосся, у кого зовсім біле?” (дід, баба); “Кого можна пізнати по тому, чим він замастився?” (скажімо, сажотруса, мірошника). Дітям пропонують визначати чорні і білі речі, які знаходяться в приміщенні, назвати кілька білих квіток (діти називають їх по пам’яті). Цей матеріал можна опрацювати на лекції в межах 25 хвилин за умови, що всі діти братимуть в ній активну участь. Потім дітей залучають до складання білих і чорних кубиків. Задля розрізнення дітьми кольорів та їх відтінків автор пропонує використовувати різнокольорові стрічки матерії, камінчики, квіточки (мак, волошки, жовтець), папірці, нитки. Надалі для закріплення кольорів з дітьми виготовляють паперові квітки, дають олівці для малювання простеньких орнаментів, вживають також вишивання, грають в гру “Барви”.

На наступному етапі зорові вправи поєднуються з вправами на дотик, оскільки вони допомагають одна одній в розпізнанні обсягу, форми, віддалі. Для розпізнання обсягу автор радить спочатку звертати увагу дітей тільки на обсяг взагалі: хто з дітей вищий на зріст; що вище, чи дзвіниця, чи звичайний дім, чи дерево, чи хата; що довше, чи шлях до міста, чи стежка в саду; що більше – чи класна дошка чи зошит, чи кавун, чи яблуко. Потім дітям пропонуються для порівняння різні речі в лінійному обмірі і в обмірі об’єму: олівець, ручки від пера, лінійки, мотузки і т. ін. Для визначення об’єму даються книжки, шишки, жолуді, м’ячі, гудзики і т. ін. Ознайомлення з формою відбувається в такому порядку, як і ознайомлення з кольором: спочатку називають форму, а потім знаходять серед інших, визначають форми різних речей. Коли діти вже добре знають 4-5 форм, тоді вони визначають їх із зав’язаними очима, на дотик. Для закріплення форми предметів дітям дають вирізувати і розкладати картонні або дерев’яні форми, фарбувати і малювати орнаменти з тих або інших з’єднаних форм. При цьому спочатку пропонують дітям якийсь один зразок орнаменту, а надалі діти діють за власним розсудом.

Чуття дотику вимагає, на думку С.Русової, особливого розвитку в напрямку розвитку в дітей сприймання шорсткості і м’якості, температури і ваги. Завдяки фребелівському методу протилежності можна навчити дитину розрізняти тверде, м’яке; шорстке, гладеньке: маленька подушечка для ляльки і дошка (або стіл); зразки з природи (жолудь, шишка з ялини, яблуко, волосський горіх, лісові горішки, камінчики, скло, наждачний папір і т. ін. За порадою Монтессорі, при допомозі дітей можна скласти колекцію матерії, а зразки розкласти послідовно за їх товщиною або м’якістю.

Розумінню ваги дітей вчили на контрастах: пір’їнка і камінчик, залізо і трісочка. Діти люблять гратися з водою, а тому вони з зацікавленням стежать, як падають на дно важкі предмети, а зверху плавають легкі. Після цього вже можна переважувати й на руку, що важке, а що легке. Слід пояснити дітям, що вага не перебуває у зв’язку з розмірами. Дітей ознайомлюють з різними мірами ваги, краще з грамами. На закріплення з дітьми проводять гру в крамницю. Призвичаїнням дитини до гарячого й холодного розвивають чуття температури.

З нашого погляду, цінність таких “експериментальних вправ”, “вправ змислів”, пропонованих С.Русовою, полягає в реалізації провідних принципів словникової роботи, як-от: введення слова на основі чуттєвого досвіду, “перетворення факту дійсності в факт свідомості” (А.М.Богущ) та закріплення нового слова в різних видах діяльності. До того ж, аналогом таких вправ є запропоновані В.Й.Логіною “спеціальні заняття” із словникової роботи, які передбачають дослідницьку роботу дітей з предметами, їх властивостями, якостями, ознаками.

Експериментуючи з предметами, діти називають їх властивості, якості та ознаки словами, що означають різні частини мови: іменники (пісок, вода, глина, цегла, крейда і т. п.), дієслова (ліпити, пити, лити, сипати, класти, писати і т.п.), прикметники (м’який, шорсткий, крихкий, білий, рудий і т. п.) [4,112]. Крім того, такі вправи розвивають мовний та фонематичний слух, виховують чуття мови, мовну чутливість, виразність мовлення.

Важливим засобом розвитку мовного та фонематичного слуху С.Русова вважала мистецтво, зокрема, слухання музики (особливо ритмічної), спів народних пісень, музичні ігри. Слух, стверджувала автор, найкраще розвивається музикою. Задля цього дитині потрібно співати народні пісні, грати ритмічні мелодії (веселі, військові марші, танцювальну мелодію), вчити дітей розпізнавати швидкі й повільні ритми, співати хором прості пісні з невисоким регістром: найкраще починати з народних пісень. Це сприяє розвитку і мовного слуху, і виразності мовлення.

Щоб розвинути слухову увагу до звуків і тонкість фонематичного слуху, радила С.Русова, треба використовувати Монтессорівські хвилини абсолютної тиші. Вона описує це таким чином: діти сідають на свої стільчики або колом на килимі; жодним рухом, словом не повинні вони порушити абсолютну тишу. Серед такої тиші діти прислухаються до тих непомітних звуків, на які вони за час гри не звертали жодної уваги: цокання годинника, зуміння мухи тощо. У такій тиші педагог тихо викликав кого-небудь із дітей по імені – так можна перевірити чутливість слуху в різних дітей. Щодо систематичного виховання слуху в дітей, то варто застосовувати такі вправи (за методикою Монтессорі): дітям пропонуються закриті з усіх боків скриньки, в яких насипано – в одній горох, у другій – мак, у третій – шматки скла, в четвертій – шматки заліза. Діти трусять їх і за звуком угадують, що в них торохтить. Крім того, сприяє розвитку слуху ритмічна гімнастика, яка повинна проходити щодня в дитячих садках. Вихователі повинні використовувати і ігри. Так, розпізнавати голоси птахів, своїх товаришів, за її словами, діти можуть навчитися за допомогою таких ігор, як “Зозуля”, “Тиха і голосна музика” [3,79].

Автор радить проводити з дітьми систематичні вправи для розвитку мовного слуху, схоплювати звуки, що панують довкола – дзвін, бій годинника і т. п. Діти, за її переконанням, повинні “добре знати всі звуки свого

довкілля (спів півня й інших птахів), звуки, характерні для ранку, для часу обіду, для вечора, розпізнавати тишу ночі" [2,32]. Водночас Софія Русова радила оберігати слух дітей від занадто різких звуків, якими особливо шкідлива вулиця великих міст. Позитивно впливають звуки природи. Бажано, щоб діти були добре і знайомі з голосами різних птахів, звуком проточної води, вітру.

Спів часто зв'язаний з іграми, працею. Гарна пісня пробуджує в дитини почуття мистецького задоволення, мистецької краси. Тому потрібно якнайраніше оточувати дітей співами, щоби привчалися вони до ритму й до правильного відтворення звуків.

Зауважимо, що в сучасній дошкільній лінгводидактиці систематизовано всі ці поради С.Русової, хоча, на превеликий жаль, без посилань на її ім'я. Вправи, які описані автором без назв, сьогодні в методичній літературі представлено у вигляді ігор, таких як "Тиша", "Зозуля", "Тиха і голосна музика", "Впізнай звук", "Тук-тук", "Оркестр" тощо.

Методичні поради С.Ф.Русової щодо сенсорного розвитку і виховання дітей дошкільного віку на часі й сьогодні. Вони можуть бути творчо використані з метою вдосконалення навчально-виховного процесу в сучасному дошкільному закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайченко І.В. Педагогічна концепція С.Русової. Наукове видання. – Чернігів, 1996. – 116 с.
2. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори / Упор. О.В.Проскура. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
3. Русова С.Ф. Дошкільне виховання. – Катеринослав, 1918. – 162 с.
4. Русова С.Ф. Нові методи дошкільного виховання. – Прага: Сіяч, 1927. – 112 с.
5. Русова С.Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. – Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993. – 127 с.

Одержано редакцією 18.06.2003.

УДК: 373.2

О.Л.ТРУСОВА

Ігри-драматизації як засіб формування техніки спілкування старших дошкільників

Потреба у спілкуванні з оточуючими людьми рано стає основною соціальною потребою дитини. У "Базовому компоненті дошкільної освіти", що визначає мінімальний необхідний розвиток дошкільника, достатній для повноцінного дитячого життя, визначено формування міжособистісних взаємин, як одне з першочергових виховних завдань.

Незважаючи на потребу старших дошкільників у спілкуванні з однолітками, здійснення останнього іноді ускладнюється через недостатнє володіння дітьми технікою спілкування. Діти, здебільшого, імпульсивні, безпосередні у спілкуванні, у їх взаєминах переважають невербальні засоби. У них недостатньо розвинутий зворотній зв'язок, а спілкування має надто емоційний характер, тому важливо формувати і розвивати у дошкільників уміння організовувати й будувати спілкування. Дорослому необхідно допомогти дитини в оволодінні технікою спілкування та її прийомами. Отже, важливою проблемою є використання творчої діяльності з метою навчання техніки спілкування. Висвітлення цього питання є метою даної статті.

Добираючи матеріал для навчання дітей старшого дошкільного віку техніці спілкування, ми зосередились на іграх-драматизаціях. В них гравці-актори повинні досить добре демонструвати образ і розуміти сутність персонажу, який зображує партнер, діяти з однолітком разом, реагувати на мову, жести та міміку. Робота над відтворенням у грі літературної основи передбачає вправлення у художньо-мовленнєвій, пантомімічній, мімічній діяльності, при підготовці атрибутів і декорацій у продуктивних видах художніх робіт. Саме тому гра-драматизація стала основою при розробці програми формування техніки спілкування для старших дошкільників. Програму було апробовано в дошкільних закладах м. Севастополя.

Програма складається з довготривалого етапу підготовки до гри та самої гри-драматизації. Запропонований матеріал використовується протягом навчального року. Програму складено таким чином, щоб кількість дітей, що входять в ігрові об'єднання постійно збільшувалась. Спілкування починається при виконанні спільних дій у парі, далі діти об'єднуються у трійки, пізніше спілкуються четвітками і наприкінці групою. Ігри, етюди, бесіди за літературними текстами та драматизації проводяться так, щоб кожна дитина брала участь у них, спілкуючись щоразу з різними партнерами. Завдяки такій організації створюється можливість встановити емоційні, мовленнєві, фізичні контакти між усіма членами групи дитсадка.

Робота на кожному з етапів розпочинається з етюдів. Короткі за терміном проведення, цікаві за змістом, легкі для створення образу етюди дозволяють встановити перші контакти з партнерами. Позитивні емоції, що виникають під час дій в етюді, закріплюють у дошкільнят бажання взаємно діяти. Ігри розширюють набутий досвід спілкування, підтримують позитивну емоційну атмосферу у групі. Читання художньої літератури, переважно дитячої класики, допомагає спостерігати однолітків та дорослих у процесі спілкування; отримати зразки як позитивної, так і негативної поведінки; побачити наслідки вербальних та невербальних контактів; знайомити дітей із засобами комунікативної діяльності. Бесіди на морально-етичні теми базуються на досвіді взаємодії, який отримують діти під час етюдів, ігор, аналізу поведінки дітей, описаної у літературних

ЗМІСТ

1.	Сосницька Н.Л. Нова методологія та нова організація науки: співвідношення історії та сучасності	3
2.	Малафійк І.В. Система знань як результат суб'єкт-об'єктної взаємодії	6
3.	Поніманська Т.І. Розвивальне середовище як засіб гуманізації педагогічного процесу	12
4.	Свердлова Т.Г. Гуманістичні тенденції в системі освіти Японії: історія та сучасний стан	15
5.	Горопах Н.М. Книга як засіб освіти у дошкільній дидактиці	21
6.	Янцур Л.А., Онишук І.А. Проблема інтересу до мистецької діяльності та його особливості у старших дошкільників	24
7.	Самсонов Н.Ф. Проблема дитинства в курсі психолого-педагогічних дисциплін	27
8.	Маліновська Н.В. Проблеми сенсорного розвитку і виховання дітей у педагогічній спадщині С.Ф. Русової	29
9.	Трусова О.Л. Ігри-драматизації як засіб формування техніки спілкування старших дошкільників	32
10.	Козлюк О.А. Формування гуманістичної спрямованості спілкування дітей старшого дошкільного віку	34
11.	Глінчук Ю.О. Особливості спілкування дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах кардіоревматологічного санаторію	37
12.	Меналюк Г.Ф. Особливості спілкування вихователя і дітей в процесі формування елементарних математичних уявлень	39
13.	Гуцан Л.А. Виховання в учнів молодшого шкільного віку позитивного ставлення до традицій і звичаїв українського народу	41
14.	Гоголь Н.В. Система роботи над текстом художнього твору у процесі формування у молодших школярів естетичної оцінки сприйнятого	45
15.	Середюк Л.А. Соціально – психологічний тренінг, як засіб створення нових виховуючих ситуацій у самовираженні старшокласників	49
16.	Бех М.І. Формування у старшокласників образу я-професіонал у системі „Загальноосвітній навчальний заклад-виз”	53
17.	Перенчук Т.Й. Підходи до формування співочих навичок у юних вокалістів	56
18.	Капустіна О.В. Підготовка школярів до професійного самовизначення за методикою С. Фукуями	59
19.	Мельник О.В. Форми та методи профконсультаційної роботи з старшокласниками у професійному навчальному закладі I та II ступеня акредитації	63
20.	Войтович І.С., Галатюк Ю.М. Розвиток креативних здібностей учнів у процесі навчання фізики	65
21.	Пальчевський С.С. “Міні-ермітаж” на уроках географії і його місце в сугестопедичній навчальній системі (досвід, технологія проведення)	69
22.	Мегем О.М. Внесок вітчизняних методистів у розвиток шкільної біологічної освіти в Україні (1948 – 1964 рр. XX ст.)	72
23.	Сергєєв О.В., Тишук В.І., Шаповалова Л.А. Конкурентоспроможність учителя: сутність і можливості формування у процесі професійної підготовки і діяльності	76
24.	Дичківська І.М. Проблема технологізації педагогічної освіти в історичній ретроспективі	80
25.	Яковенко Л.П. Ансамблеве музикування як важлива складова професійної підготовки майбутнього вчителя музики	83
26.	Димченко С.С. Формування творчого мислення як засіб розвитку самостійної роботи диригента	87
27.	Белешко Д.Т. Особливості професійної діяльності і підготовки вчителя математики	91
28.	Лавор О.Ф. Дидактичні аспекти педагогічної культури вчителя у творчій спадщині В.О. Сухомлинського	97
29.	Терлецький М., Ярмач Т. Фортепіано і його роль у процесі розвитку диригента духового оркестру	100
30.	Вакульчук М.В., Шолудько Н.Г. В.О. Сухомлинський про мистецтво слова педагога	105
31.	Савчук Л.М. Комп'ютерні ігрові технології у навчанні студентів вищих педагогічних навчальних закладів	108
32.	Федорова Н.В. Ділова гра як засіб гуманістичної взаємодії педагогів та студентів	110
33.	Филипчук М.С. Історико-соціальні фактори становлення і розвитку методики музичного навчання від античності до середньовіччя	113
34.	Будз М.М. Використання навичок антиципації у музично-професійному навчанні	115
35.	Горкуненко П.П. Організація навчально-дослідної роботи студентів педагогічного коледжу	117
36.	Янцур М.С. Підготовка майбутніх учителів і практичних психологів до розробки професіографічних матеріалів	121
37.	Мірошина Г.Г. Формування управлінських умінь керівників дошкільних закладів	128
38.	Джеджула О.М. Розв'язування графічних задач як засіб навчання моделюванню	130
39.	Мельник А.І. Характеристика факторів, які впливають на формування властивостей та якостей лляних тканин в процесі вивчення дисципліни “Товарознавство непродовольчих товарів”	133
40.	Дупак Н.В. Проблеми стандартизації у професійній освіті на сучасному етапі соціально-економічного розвитку	136
	Відомості про авторів.....	140